

UDK 37.014.5:378(497.1+497.4)"198/199"

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prejeto: 15. 7. 2021

Prof. dr. Pavel ZgagaMinister za področje izobraževanja
v četrti vladi Republike Slovenije

Visoko šolstvo na prelomu iz osemdesetih v devetdeseta leta

Higher education during the transition from the Eighties to the Nineties

Izvleček

Leto 1991 je obveljalo za točko temeljnega preloma: z razglasitvijo samostojnosti Republike Slovenije so se na novo vzpostavile vse družbene institucije in po novih poteh je steklo tudi vse družbeno življenje. Toda naj so takšni izjemni prelomi še tako temeljni in temeljiti, rezultatov, ki jih prinesejo, ni mogoče izračunati brez poti, ki so vodile vanje. Kot *creatio ex nihilo* jih dojemamo v trenutkih evforije, ki jih spremljajo, in v mitih, ki jim sledijo, sicer pa so pogojeni z vsem tistim, kar je vanje vodilo. Ta članek poskuša to prikazati na primeru sprememb izobraževalnega sistema po letu 1991. Njegov fokus je časovno naravnana osemdeseta in prelom v devetdeseta leta, tematsko pa na visoko šolstvo, a ne brez potrebnih povezav s širšo celoto izobraževalnega sistema.

Abstract

The year 1991 is considered a turning point: with the declaration of independence of the Republic of Slovenia, all social institutions were re-established and the entire social life began to follow new paths. But however fundamental and profound such breakthroughs may be, the results they bring cannot be calculated without considering the paths that led to them. Only in the moments of euphoria that accompany them and in the myths that follow them do we perceive them as *creatio ex nihilo*; otherwise they are conditioned by the complex processes that led to them. This paper attempts to illustrate this through an analysis of the conditions that led to the post-1991 changes in the educational system. It focuses on the 1980s and the turn to the 1990s, and thematically on higher education, but not without the necessary links to the broader education system.

Ključne besede: izobraževalni sistem, Jugoslavija, Slovenija, univerza, visoko šolstvo

Key words: educational system, Yugoslavia, Slovenia, university, higher education

Uvod

Zgodovinska veda je že dokaj dobro osvetlila procese v slovenskem šolstvu druge polovice prejšnjega stoletja. To še zlasti velja za prva desetletja v okviru federativne Jugoslavije, a na polstoletnem horizontu ostajajo škrbine, ki zaslužijo več sistematične pozornosti: npr. osemdeseta leta, zaznamovana z reformo usmerjenega izobraževanja in uporom proti njej. Vprašanja, ki se tu odpirajo, ne obravnavajo le področja zgodovinske vede, h kateri se sam ne morem prištevati, čeprav sem njen zainteresiran sledilec. Med drugimi perspektivami, v katerih jih je mogoče obravnavati, je zgodovina idej, genealogija konceptov in strateških zamisli,¹ ki vplivajo na to, kako se v danem družbenem kontekstu uresničuje izobraževanje kot deklarirana in visoko uvrščena vrednota. To je pogled tega prispevka. Napisan je na podlagi gradiva, nastalega v minulem letu in pol, deloma že objavljenega.² Ker je bil v 'koronskem'³ obdobju pristop do arhivov omejen, temelji na tedaj dostopnih virih in računa s tem, da spodbudi dodatna raziskovanja tega časa in teh vprašanj.

V Sloveniji zaznamuje začetek visokega šolstva v moderni dobi ustanovitev Univerze v Ljubljani (UL, 1919). Rodila se je kot *nacionalna univerza par excellence*: skoraj pol stoletja, do 1975, je bila edina ustanova te vrste, zato ni bilo potrebe po urejanju razmerij z drugimi (domačimi) univerzami, pač pa le z njenimi enotami, fakultetami. V povojnem obdobju se je visoko šolstvo zaradi potrebe po obnovi porušene dežele hitro razvijalo. Nastajale so tako nove fakultete kot tudi visoke in višje šole, nekatere sprva zunaj univerze, postopoma pa so se vanjo integrirale kot nove 'članice'. Ko se je v šestdesetih letih *obnova* prevesila v *modernizacijo*, je pričela nastajati druga slovenska univerza: posamezne visoke in višje šole so postopoma preraščale v fakultete in se leta 1975 'samoupravno združile' v Univerzo v Mariboru (UM). Ta je prevzela skoraj vse bistvene strukturne elemente, ki so se v preteklega pol stoletja in na ozadju evropske kontinentalne akademske tradicije razvili na UL, vključno s specifičnimi potezami, ki so bile rezultat zelo specifičnega razvoja nacionalne univerze. Ena od tistih, ki so prišle do izraza v povojnem obdobju, je bila *univerzitetna fragmentiranost*, ki jo je pospeševala nova zakonodaja: v ospredju so bila razmerja med *samostojnimi 'članicami'*,⁴ 'univerza' kot *rektorjev urad* pa je bila le v vlogi nekakšnega koordinatorja z zelo omejenimi pristojnostmi.

1 V sodobni *lingua franca* bi uporabili izraz *education policy*, ki pa je v našem prevodu lahko dvoumen.

2 Gl. Zgaga, Ko je Pedagoška akademija postajala fakulteta; Zgaga, From a national university to a national higher education system.

3 Nekateri izrazi in metafore iz specifičnih diskurzov, do katerih ima avtor reflektiran odnos, so zapisani v enojnih narekovajih, da se razlikujejo od citatov, zapisanih v običajnih narekovajih.

4 Slovenska visokošolska terminologija pozna izraze, ki jih je težko prevajati v sodobno *lingua franca*, če nočemo tvegati nesporazumov. Ne gre za besede, pač pa za koncepte, kot je npr. *članica univerze*. Za tuja ušesa še veliko bolj zapleten je npr. izraz *matičnost*, *matična fakulteta*.

Kompleksnim in občasno protislovnim procesom v povojnem visokem šolstvu se tu ne moremo posebej posvečati, poleg tega pa so bili že dobro osvetljeni.⁵ Pričnimo s tem, da je slovenski⁶ zakon o visokem šolstvu (ZVIS-65) že uporabljal pojem *univerza* v množini,⁷ toda le kot »združenje« in razlikovan od pojma »visokošolski zavodi«, ki je obsegal »fakultete, visoke šole, umetniške akademije in višje šole«.⁸ Štiri leta kasneje je naslednja novela (ZVIS-69) govorila le še o »Univerzi v Ljubljani« kot »obvezni skupnosti fakultet« in »pravni osebi«, drugim (samostojnim) »visokošolskim zavodom« pa je omogočala, da se lahko »združujejo v združenja visokošolskih zavodov«.⁹ Na tej podlagi se je oblikovala zahteva po ustanovitvi UM, ki je bila formalno realizirana julija 1975 na podlagi določil tik pred tem znova spremenjenega zakona (ZVIS-75),¹⁰ ki pa je močno zaostрил mnoge dotedanje norme.¹¹

ZVIS-75 je bil odraz splošnega političnega in konceptualnega preobrata, povezanega s koncem obdobja liberalizma.¹² Namesto vzpona visokega šolstva, ki ga je napovedoval ZVIS-75, je prišlo do stagnacije. Obdobje liberalizma je zaznamovala zmerna rast števila študentov in diplomantov, nato pa se je vpis zmanjšal in poslej vsi ključni trendi pričajo o »relativno izgubljenih letih«.¹³ Položaj ob

⁵ Gl. Gabrič, *Šolska reforma 1953–1963*.

⁶ Ustava FLRJ (1946) je dopuščala, da republike pred sprejetjem splošne zvezne zakonodaje same uredijo nekatere zadeve. To je SR Slovenija tudi uresničila (Uradni list LRS, št. 33, 25. oktobra 1949). Nasploh je videti, da centralizacija visokega šolstva v povojnem obdobju ni bila priljubljena tema. V arhivih o nastajanju ustavnega zakona (1953) je eno redkih mest, ki kaže, kako se je v specifičnem kontekstu razmerja med pristojnostmi federacije in republik med drugim hipotetično vendarle mislilo »na osnivanje, ako bi jednom bilo potrebno, na primjer, jednog saveznog univerziteta, ma da to vjerojatno, ne će biti, ili neke druge visoke kulturne ustanove«. *Билтен законодательных одбора Вейна народа и Савезног вейна*, str. 375. – Zvezni Splošni zakon o univerzah je bil sprejet precej pozno (*Službeni list FNRJ*, št. 27, 30. junija 1954); o težavnosti njegove implementacije v Sloveniji gl. Gabrič, *Šolska reforma 1953–1963*. Sprememba ustave leta 1963 je povečala pristojnosti republik tudi na področju izobraževanja: zvezno ministrstvo za izobraževanje je bilo ukinjeno in tudi univerze so prešle v republiško pristojnost (gl. Pivec, *Osmosvajanje študentske skupnosti, Slovensko študentsko gibanje v šestdesetih letih*, str. 297). Sledil je slovenski *Zakon o visokem šolstvu v SRS* (ZVIS-65).

⁷ *Uradni list SRS*, št. 14, 22. aprila 1965, čl. 3: »Univerze in druga združenja visokošolskih zavodov.«

⁸ *Ibid.*, čl. 1.

⁹ *Uradni list SRS*, št. 9, 20. marca 1969, čl. 3 in 4. – Potem ko je zakonodajalec v petdesetih letih uvedel »družbeno upravljanje« visokošolskih zavodov (gl. Gabrič, *Šolska reforma 1953–1963*), je ta novela, sprejeta v času 'liberalizma', vrnila pomembne pristojnosti »pedagoško-znanstvenim svetom« (čl. 68), ki so jih sestavljali »vsi učitelji in znanstveni delavci ter predstavniki sodelavcev in študentov« (čl. 65).

¹⁰ *Uradni list SRS*, št. 13, 13. maja 1975.

¹¹ Npr. okrepitev »soodločanja ustanoviteljev« (4. čl.), ustanovitev »visokošolskih temeljnih organizacij združenega dela« (VTOZD) (5. čl.), ki so še okrepile fragmentiranost, ukinitev pristojnosti pedagoško-znanstvenih svetov (čl. 95; gl. op. 7), politični nadzor habilitacijskih postopkov (čl. 30) ipd.

¹² Gl. Repe, »Liberalizem« v Sloveniji.

¹³ Zgaga, *Analiza gibanj v strukturi študentov in diplomantov v terciarnem izobraževanju (1981–2004)*, str. 17.

koncu osemdesetih je tedanji rektor UL profesor Janez Peklenik strnjeno povzel tako: študijski »programi so se zaradi načina financiranja [...] širili do skoraj nerazumnih meja. To je dokaj negativno vplivalo na kvaliteto in dolžino študija. [...] Trenutni odstotek osipa se giblje med 40 in 50 odstotki. [...] Na to se navezuje še nesmiseln sistem distribuiranja sredstev, ko se morajo dekani [...] individualno pogajati z uradniki Izobraževalne skupnosti Slovenije in vlade o deležu, ki naj bi jim pripadal.«¹⁴

'Postliberalno' obdobje oz. 'svinčena' leta (1974–1980) je tudi na področju izobraževanja zaznamovala kritika 'idejnih odklonov',¹⁵ in s tem v zvezi priprava obsežne *reformne usmerjenega izobraževanja* (UI).¹⁶

Reforma usmerjenega izobraževanja in njena kritika

Reforma UI se je pričela pripravljati sredi sedemdesetih let, po obračunu z 'liberalnim odklonom'. Politično usmeritev in izhodišče zanj so dajali sklepi partijskih kongresov (1974).¹⁷ Cilj je bil izboljšati še vedno slabo izobrazbeno strukturo v državi, ni pa mogoče spregledati niti politično motiviranega 'preventivnega' delovanja, usmerjenega zoper protestno razpoloženo študentsko gibanje (1968–1972) in aktivnost neodvisnih, raznovrstno kritičnih krogov izobražencev tistega časa.

V večini republik so z reformno pobudo pohiteli, kar pa za Slovenijo ni veljalo. Konec leta 1975 je sicer nastal strokovni elaborat *Zasnova usmerjenega izobraževanja*, toda zakon sam je bil v slovenski skupščini sprejet šele pet let kasneje (1980).¹⁸ Zasnova UI je med drugim predvidevala ukinitve tradicionalne gimnazije, ki ji je bil očitán elitistični značaj, novi sistem pa bi na srednješolski ravni ponujal pet 'usmeritev': jezikovno-umetnostno, družbeno-ekonomsko, naravoslovno-matematično, proizvodno-tehnično in telesnovzgojno-obrambno. Na teh osnovah naj

14 *Sobotna priloga Dela*, 24. 6. 1989, str. 28. Rektor ni imel nobene posebne vloge pri pogajanjih o proračunu fakultet.

15 V tezah o »idejnopoličnih vprašanjih razvoja visokega šolstva« (*Komunist*, 6. aprila 1973) beremo: »Pedagoško-znanstveni sveti so dobili preveč ključno pomembnih pristojnosti, zato je zamrlo delo svetov visokošolskih zavodov [tj., 'družbeno upravljanje']. Zaradi vsega tega je treba čimprej pripraviti predlog za spremembo zakona s ciljem, da se vse te negativne posledice odpravi« (str. 14). Sledi predlog: »Pedagoško-znanstveni sveti naj odločajo o znanstvenih nazivih in dajo mnenja o ustreznosti kandidatov za učiteljske nazive. Odločitev o podelitvi učiteljskega naziva (na osnovi ustreznih znanstvenih nazivov) o nastavitvah ter zadovoljitve pedagoškim in družbenim kriterijem učiteljev pa naj sprejmejo sveti visokošolskih zavodov« (str. 25). Spremembe v to smer so bile udejanjene z ZVIS-75. Gl. tudi op. 9 in 11.

16 Reforma UI je ena od neobdelanih 'škrbin', omenjenih zgoraj. Temeljna referenca je še vedno zbornik Milharčič-Hladnik in Šušteršič, *Šolska reforma je papirnati tiger* (1986), vendar »ni kronologija poteka šolske reforme, [temveč] je kronologija reformnih procesov v letih 1974 do 1985, kakor so bili dostopni javnosti v sredstvih obveščanja« (ibid., str. vii).

17 Gl. Milharčič-Hladnik in Šušteršič, *Šolska reforma je papirnati tiger*, str. 3–12.

18 Zakon o usmerjenem izobraževanju (ZUI-80). *Uradni list SRS*, št. 11, 29. april 1980.

bi višje in visoko šolstvo nadgrajevalo 'usmerjeno izobraževanje' do najbolj zahtevnih kvalifikacij, pot do njih pa bi vodila po 'usmeritvenih vertikalah'. Gimnazije kot splošne srednje šole, ki daje splošno vstopnico za visokošolski študij, torej ne bi bilo več. Po novem bi jo dajalo kar spričevalo o končanem srednjem usmerjenem izobraževanju; torej tudi mature ne bi bilo več. Vse to je spodbudilo vroče diskusije na univerzi in o univerzi, dodatno pa jih je okrepilo še dejstvo, da je bil ob sprejemu ZUI ukinjen posebni zakon o visokem šolstvu (ZVIS). Visoko šolstvo je bilo med letoma 1980 in 1993 urejeno kar znotraj ZUI.

V primerjavi z drugimi republikami je bil slovenski ZUI-80 sprejet z opazno zamudo. Ključni koncept je bil definiran tako: »Usmerjeno izobraževanje je del enotnega sistema vzgoje in izobraževanja v Socialistični republiki Sloveniji ter obsega celotno vzgojo in izobraževanje po osnovni šoli« (čl. 1), uresničuje pa se »kot vzgoja in izobraževanje (v nadaljnjem besedilu: izobraževanje) na posameznem področju združenega dela tako, da se prepletata in povezujeta izobraževanje in delo v permanenten proces in omogoča delavcem, drugim delovnim ljudem in občanom ustvarjalno delo in življenje ter trajen osebni in strokovni razvoj« (čl. 2). »Temeljni družbeni smoter usmerjenega izobraževanja je oblikovati svobodno, odgovorno, ustvarjalno, vsestransko razvito osebnost v socialistični samoupravni družbi« (čl. 3).

Beseda gimnazija ni bila uporabljena niti matura niti zaključni izpit. Zakon je določal, da se v višje oz. visokošolske programe lahko »vključi, kdor je uspešno končal izobraževanje po ustreznem predhodnem [usmerjenem] programu ali je s preizkusom znanja dokazal, da obvlada [potrebna] znanja« (čl. 69). Kot že rečeno, je desetletje po sprejemu UI zaznamovala opazna stagnacija v številu študentov, vendar je bilo le *relativno* izgubljeno, kajti tedanje, vse bolj kritično soočanje z negativnimi trendi je prispevalo k prebujanju stroke in civilne družbe ter vodilo k postopni 'reformi reforme' ob koncu osemdesetih oz. prenovi izobraževalnega sistema v devetdesetih.

Politična odločitev o UI je namreč sprožila za tiste čase presenetljivo velik odmev v javnosti¹⁹ pa tudi neskončne razprave, tako v pristojnih formalnih telesih kot v civilni družbi, ki se je prav takrat pričela postopoma prebujati in je nato zacvetela v drugi polovici osemdesetih.²⁰ Razprave je še okrepil spor o *skupnih programskih jedrih*, tj. poskusu 'poenotenja' (centraliziranja) učnih programov, ki se je razvnel leta 1983 na zvezni ravni in na katerega je Slovenija srdito odgovorila.²¹ V razpravah o izobraževanju je vse bolj vidno mesto zavzemalo vprašanje o izobraževalnem sistemu v prihodnje. Sprejem ZUI-80 je v Sloveniji – drugače od drugih delov federacije – najprej (1982) odmeval v ostrem nasprotovanju ukinitvi gimnazije in mature. Kmalu je sledila teoretska zavrnitev ideološkega koncepta 'vsestransko razvita osebnost', ki ga je uporabil zakon pri opredelje-

19 Gl. Milharčič-Hladnik in Šušteršič, *Šolska reforma je papirnati tiger*, str. vii–viii.

20 Gl. Vurnik, Nova družbena gibanja v objemu Zveze socialistične mladine Slovenije.

21 Lusa, Slovenska demokratizacija v osemdesetih letih, str. 336–338.

vanju temeljnega smotra UI: sredi osemdesetih je Pedagoški inštitut organiziral kolokvij *Vsestransko razvita osebnost*,²² ki je kritično posegel v osrednja vprašanja pedagoške teorije in njeno razmerje z 'vladajočo ideologijo'²³ ter označuje začetek paradigatske spremembe na 'šolskem polju'.²⁴

Kritičnih glasov pa niso pospeševali le tisti elementi novega zakona, ki so jih kot nevarno politično restrikcijo zaznavale 'izobražene elite'. Restriktivnost je postajala v osemdesetih vse širši in tudi vse bolj materialen pojem. Omajan gospodarski položaj v državi je prinašal omejitve vseh vrst, od pomanjkanja dobrin (npr. kava in pralni prašek, bencinski boni ipd.) do zmanjšanja proračunskih sredstev za vzgojo in izobraževanje. Vpoklic na služenje vojaškega roka je bil premaknjen s časa po univerzitetni diplomi na čas po zaključku srednje šole. Vpis na vse več študijskih smeri je postal omejen. Politični koncept UI je bil realiziran na odkrito restriktiven način. Ko so se osemdeseta pričela prevešati v drugo polovico, se je pričel vse večji pritisk na razpisana (a omejena) študijska mesta, tako zaradi rastočih izobrazbenih ambicij v družbi kot tudi zaradi slabšanja zaposlitvenih možnosti.

Junija 1982 je bilo v tedanjem časopisu za izobražence *Naši razgledi* objavljeno odprto pismo, naslovljeno na Predsedstvo SR Slovenije ter obe ključni politični organizaciji, Predsedstvo CK ZKS in Predsedstvo Republiške konference SZDL. Politične vrhove pa tudi širšo javnost je presenetila množičnost podpisnikov: kar 671 znanstvenih, pedagoških in drugih javnih delavcev. Pismo je v konstruktivnem tonu predstavljalo problem razvoja »intelektualnih potencialov naše družbe« v kontekstu reforme UI, ostro pa je opozorilo na neodgovorno »umetno razbijanje že nastalih ali še nastajajočih kvalitetnejših pedagoških kolektivov« in izrazilo »zaskrbljenost nad nerealističnim obravnavanjem možnosti za optimalen intelektualni razvoj najbolj nadarjenega dela mladine«. Še več, »neodgovorno ravnanje do tega dela mladine« je ocenilo kot »hkrati neodgovorno in skrajno kratkovidno tudi do družbe v celoti in še zlasti do naše znanosti«. V zaključku pisma med drugim preberemo: »Uspeh reforme kot celote pa je seveda bistveno odvisen tudi od tega, ali nam bo uspelo v resnici dvigniti izobrazbeno raven programov nižjih zahtevnostnih stopenj, zlasti bivših poklicnih šol, ne da bi za to zniževali že doseženo izobrazbeno raven zahtevnejših šol.«²⁵ Šlo je za prvo veliko in javno polemiko o konceptu UI, ki ji je sledil pravi plaz.²⁶

Podobno kot srednješolski usmerjeni programi so bili tudi visokošolski programi sprejeti z zamudo. Prvi vpis vanje se je pričel z akademskim letom 1985/86,

22 Gradivo s kolokvija je bilo objavljeno v *Problemi*, 1985, št. 4.

23 Gl. Zgaga, Razkroj 'vodilne ideologije' in rekompozicija teorij šole.

24 *Šolsko polje* je bila tudi oznaka neformalne skupine, iz katere je prišla med drugim pobuda za ustanovitev revije *The School Field* (1989), prve tovrstne slovenske revije, ki je izhajala v angleščini. Na tej tradiciji izhaja od leta 2009 v slovenskem jeziku revija *Šolsko polje* (založnik Pedagoški inštitut v Ljubljani).

25 *Naši razgledi*, 9. julij 1982, str. 384–385.

26 Gl. Milharčič-Hladnik in Šušteršič, *Šolska reforma je papirnati tiger*, str. 86–88 in dalje.

nih dosežko, nadaljnje padanje deleža jugoslovanskega znanstvenega prispevka v svetu, predvsem pa čedalje večjo odsotnost znanosti in raziskovalnega dela v usmerjanju našega družbenega razvoja, v konkretnih družbenoekonomskih odločitvah v nadaljnji vse večji odvisnosti od tuje tehnologije, od tujega znanja in seveda od tistih svetovnih centrov moči, ki s takšno tehnologijo in takšnim znanjem razpolagajo. Menimo, da se moramo kot Zveza komunistov temu odločno upreti ter uveljaviti kot alternativo takšne materialne razmere, vlogo in položaj znanosti in raziskovalnega dela v naši družbi, da bo znanost v resnici lahko ustvarjalno navzoča v vseh procesih našega ekonomskega, političnega in kulturnega razvoja, v boju za osvoboditev dela in človeka, kot ena najpomembnejših proizvodnih sil.

Odprto pismo

*Predsedstvu SR Slovenije,
Predsedstvu CK ZKS in
Predsedstvu RK SZDL*

Spoštovani,

pobudniki pričujočega pisma – Neda Pagon-Brglez, Matevž Krivic, Rastko Močnik in Braco Rotar – vas prosijo, da ga preberete; če se z besedilom strinjate, vas vabimo, da se pobudi pridružite s svojim podpisom.

Podpisani znanstveni, pedagoški in drugi javni delavci se v skladu s 199. členom Ustave SR Slovenije, ki daje občanom pravico dajati vloge in pobude državnim in držbenim organom in organizacijam, obračamo na naše najvišje državne in politične organe a prošnjo, da v vprašanju, ki je po našem mnenju izjemnega pomena za razvoj intelektualnih potencialov naše družbe in s tem tudi za uspešen razvoj naše znanosti, gospodarstva in družbe sploh, v skladu s svojimi pristojnostmi in odgovornostjo za družbeni razvoj sprejmejo ustrezna stališča.

V zadnjem času se je v časopisju razvila živahna razprava o tem, po kakšnih poteh in na kakšne načine učinkovito dosegati družbeno dogovorjene temeljne cilje reforme vzgojnoizobraževalnega sistema: splošni dvig izobrazbene ravni, resnejše povezovanje vzgoje in izobraževanja z delom, hitrejša izenačevanje izobrazbenih možnosti za vso mladino itd. Tako odprto javno razpravljanje o tako pomembnih vprašanjih za naš nadaljnji razvoj lahko seveda samo pozdravimo. Se zlasti se nam zdi pomembna in vredna podpore pobuda, izražena tako s strani kritikov kot tudi zagovornikov nekaterih spornih predvidenih posegov (zlasti radikalnega omejevanja vpisa na naravoslovno-matematično usmeritev), namreč pobuda, da bi bilo o predvidenih posegih s tako daljnosežnimi in kasneje težko popravljivimi posledicami treba izvesti resnično demokratsko in odprto javno razpravo, zlasti v okviru SZDL, in to z enakopravno predstavitvijo alternativ oziroma variantnih rešitev.

Upanje, ki ga je vzbudila objava okroglega mize o rešitvah šolstva v Dalmaciji, do našega reševanja problema res

zagovornikom različnih stališč v razpravah o tem vprašanju.

Ne želimo pa se omejiti le na protest proti takemu nespoštovanju osnovnih pravil demokratskega dialoga. Predvsem želimo izraziti svojo zaskrbljenost nad nerazvitostjo obravnavanja možnosti za optimalen intelektualni razvoj najbolj nadarjenega dela mladine. Na papirju je sicer možno skonstruirati model, v katerem je v vsakem izmed zelo številnih vzgojno-izobraževalnih programov poskrbljeno tudi za ustrezne možnosti razvoja najbolj nadarjenih. Če pa upoštevamo omejene materialne možnosti in zlasti še omejeno število najspodobnejših srednješolskih profesorjev, postane očitno, da bi bilo umetno razbijanje že nastalih ali se nastajajočih kvalitativnejših pedagoških kolektivov ob nekaterih zahtevnejših srednješolskih programih ne samo nerealistično, ampak tudi skrajno neodgovorno do istega najbolj nadarjenega dela mladine, ki je pripravljen in sposoben v svoje izobraževanje vložiti večje napore in ki se – v skladu z družbenimi interesi – tudi v vedno večji meri odloča za izobraževanje na naravoslovnih in drugih proizvodnih področjih. Da je neodgovorno ravnanje do tega dela mladine hkrati neodgovorno in skrajno kratkovidno tudi do družbe v celoti in še zlasti do naše znanosti, ki ji bo tako ravnanje bistveno zožilo in osiromašilo bazo, iz katere bi lahko organsko rasti njeni bodoči kadri, je v sedanjih zaostrenih gospodarskih razmerah najbrž res odvet posebej poudarjati.

Poudarimo naj samo še svoje prepričanje, da je ukinjanje širokih vzgojno-izobraževalnih programov (naravoslovnih ali družboslovnih) v manjših, a doslej uveljavljenih izobraževalnih centrih (z ustreznimi kadri, zaledjem, dijaškimi domovi ali večjo bližino nerazvitim krajem) direkten udarec možnostim nadarjene mladine iz teh krajev, da v celoti razvije svoje ustvarjalne sposobnosti. Iz mnogih, zlasti zgodovinskih pogojenih razlogov je na podeželju sorazmerno manj zanimanja za pridobivanje najvišjih stopenj izobrazbe, čeprav najbrž ne tudi manj naravnih predispozicij mladine za to. Če je v regionalnem centru, torej v relativni bližini šola z zahtevnejšim, a čimbolj splošnim programom, bo na njej možno združevati zadostno število nadarjenih učencev in jim nuditi njihovim sposobnostim ustrezen standard izobrazbe, čeprav se eni zanimajo bolj za elektrotehniko, drugi za gradbeništvo, tretji za medicino – ali pa se bodo ta njihova nagnjenja jasneje pokazala tudi šele kasneje. In obratno: če bo v regionalnem centru le šola neke ožje usmeritve, se nanjo tisti, ki jih ta smer ne zanima, ne bodo vpisovali – v bolj oddaljene centre pa prav gotovo v manjši meri kot v primeru, če bi jim bila ustrežna šola bližje. Deklarirana politika zmanjševanja socialnih zavor za šolanje nadarjene mladine izven večjih centrov se v praksi tako spreminja v svoje nasprotje.

Uspeh reforme kot celote pa je seveda bistveno odvisen tudi od tega, ali nam bo uspelo v resnici dvigniti izobrazbeno raven programov nižjih zahtevnostnih stopenj, zlasti bivših polikličnih šol, ne da bi zato zniževali že doseženo izobrazbeno raven zahtevnejših šol. Kakšni ukrepi bi bili za to potrebni, je bilo v dosedanjih razpravah že nakazano – vprašanje je le, koliko imamo za to realnih materialnih, kadrovskih in drugih možnosti. Napore bi bilo torej treba usmeriti predvsem v zagotavljanje teh možnosti, seveda ne na škodo zahtevnejših programov.

Menimo, da nakazani problemi dovolj usodno posegajo v perspektive našega družbenega razvoja, da zaslužijo tudi intervencijo najvišjih organov, na katere se obračamo. Ne intervencijo zoper odločitve in pobude naših delegatskih skupščin, ampak intervencijo z ustreznimi stališči, ki naj omogočijo, da bo v delegatskem odločanju res zagotovljeno enakopravno obravnavanje vseh variant, ki izhajajo iz družbeno sprejetih izhodišč vzgojno-izobraževalne reforme, zastavljene na 10. kongresu ZKJ.

Lj., 15. junija 1982

Seznam podpisnikov odprtega pisma, po abecednem

Junija 1982 je 671 znanstvenih, pedagoških in drugih javnih delavcev naslovilo na vrhove tedanje oblasti odprto pismo s kritiko reforme usmerjenega izobraževanja (Naši razgledi, 9. julija 1982).

ko so se kritike konceptualne utemeljenosti in strateške smiselnosti reforme UI že močno razširile. Še zlasti je zamujala priprava podiplomskih programov, pri čemer se je pojavljala tolažba, da bo trajalo še štiri ali pet let, da se bodo prvi diplomanti sploh pričeli vpisovati vanje. Z visokošolsko prenovo skoraj nihče od deležnikov ni bil zadovoljen. Iz različnih poročil je mogoče razbrati številne težave: pritiski posameznih fakultet, visokih in višjih šol, da podaljšajo študijske programe za semester ali dva (upajoč na povečanje financiranja), strahovi akademskega osebja, da bodo 'usmerjeni' kandidati iz srednje šole prinesli prešibko znanje, težave glede 'relevantnih vertikal' med srednjim in visokim šolstvom, problem zaprtosti in ozkosti visokega šolstva glede na širše izobraževalne interese mladih, ne nazadnje, težave glede svetovanja mladim, kako naj se sploh odločijo glede nadaljnega študija v tedanji konfuzni situaciji. Opazno je bilo, da novi programi nastajajo znotraj posameznih fakultet ali celo oddelkov, da delo ni koordinirano niti ne vodi k tako zaželenim interdisciplinarnim povezavam, ker je organizacijska struktura univerze, utemeljena na 'samostojnih članicah', fragmentirana in ohlapna.²⁷ Med akademskim osebjem pa tudi v širši javnosti so se vse bolj krepili pozivi h kritični analizi stanja, na osnovi katere bi bilo šele mogoče načrtovati smiselno prenovo.

Kritika UI je tako postopoma vzpostavljala prostor, v katerem se je lahko pričela poglobljena razprava o tem, *kakšen izobraževalni sistem Slovenija v prihodnje sploh potrebuje*. Za pričakovanje, da bo treba vzpostaviti nov izobraževalni sistem v samostojni državi, je bilo sredi osemdesetih še prezgodaj, ni pa bilo prezgodaj za zahtevo po sistematičnem dolgoročnem strateškem načrtovanju. Pod vplivom kritik UI pa tudi v atmosferi splošne politične liberalizacije, ki je v Sloveniji nastopila v drugi polovici osemdesetih let,²⁸ se je postopoma pričela 'reforma izobraževalne reforme'.

Najprej je bilo sklenjeno, da bo »Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo [tj. ministrstvo] proučil vprašanje zaključnega izpita v srednji šoli oziroma uvedbe nadaljevalnega izpita kot pogoja za vpis na univerzo«, ²⁹ kar je bil prvi korak k ponovni zakonski uvedbi mature (1989), ki sta ga z opozarjanjem na kvaliteto znanja zahtevali zlasti obe univerzi. Vzporedno s tem se je v slovenski šolski sistem spet vrnila 'elitna' gimnazija, eksperimentalno pa je bila jeseni 1990 na dveh gimnazijah, v Ljubljani in Mariboru, uvedena tudi priprava na mednarodno maturo.³⁰ Sledile so temeljite korekture zakona (ZUI-89a; ZUI-89b),³¹ ob tem pa sta univerzi zahtevali še vrnitev posebnega zakona o univerzi.

27 Zakon o združenem delu (1976) je povzročil, da se je še poglobila razdrobljenost visokega šolstva z razdelitvijo nekaterih že prej samostojnih članic univerze na t. i. VTOZD. Gl. op. 9.

28 Čepič, Krize – reforme, Jugoslavija – Slovenija: 1968–1988, str. 10–12.

29 Poročevalec Skupščine SRS, št. 27, 4. november 1986, str. 14.

30 International Baccalaureate Organisation (IBO); gl. <https://www.ibo.org/> (obiskano 29. 9. 2021).

31 Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o usmerjenem izobraževanju, *Uradni list SRS*, 25(46), 12. julij 1989; Zakon o dopolnitvi zakona o usmerjenem izobraževanju, *Uradni list SRS*, 35(46), 31. oktober 1989.

Te in druge zahteve so bile tesno povezane z vse bolj razširjenim prepričanjem, da je federacija v krizi in da Slovenija potrebuje *sistematično strategijo dolgoročnega razvoja*. Osemdeseta leta so bila percipirana kot krizna leta, kar pa ni vodilo v letargijo, ampak je bilo dojeto kot priložnost. To se je na prepričljiv način pokazalo (tudi) v šolstvu nasploh in v visokem šolstvu posebej.

Dolgoročni razvoj visokega šolstva v SR Sloveniji

Leta 1986 so se na političnem horizontu dogodili pomembni premiki: v ZK Slovenije zamenja dotedanjo 'trdo linijo' (France Popit) 'mehka' (Milan Kučan). Hkrati pride na čelo ZK Srbije Slobodan Milošević. Poti nadaljnjega političnega razvoja federacije so se povsem razšle, konflikti pa so se pričeli poglobljati. Procese, ki so potekali v uradnih forumih, je v Sloveniji spremljal spontani proces demokratizacije, ki so ga pospeševala t. i. nova družbena gibanja.³² Temeljit obrat doživi tudi izobraževalna politika: 'reformi reforme' je bila s prihodom novega republiškega sekretarja za izobraževanje (tj. ministra) Francija Pivca dana zelena luč. Uvajanje UI so že spremljale evalvacijske študije, ki jih je v sodelovanju z drugimi ustanovami izvajal Pedagoški inštitut; na njihovi podlagi je Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo pripravil *Poročilo o preobrazbi vzgoje in izobraževanja (ESA-120)*³³ in ga posredoval Skupščini SRS. Za izhodišče obravnave je poročilo izbralo »vlogo izobrazbe v družbenem razvoju Slovenije« (str. 1), področje visokega šolstva pa je bilo zaradi specifičnosti obdelano v posebnem poglavju. V splošnem delu poročila je opazna »ostra zavrnitev« koncepta skupnih programskih jeder kot »nekakšnih nadnacionalnih učnih načrtov, ki bi prekrili pristojnost republike tudi na tako bistvenem področju za razvoj naroda kot je to materinščina« (str. 10).

Poglavje o visokem šolstvu (str. 10–13) se začinja z analizo novosti v programih; med vidnejšimi poudarki je opazno zlasti »dejstvo, da tudi v novi strukturi ni interdisciplinarnih in multidisciplinarnih programov, [kar] kaže na absolutno prevlado institucionalne [tj. fakultetne] in disciplinarne delitve visokega šolstva«, pa tudi to, da se je »število predmetov [...] povečalo preko kritične meje« ipd. Ob tem poročilo še ugotavlja, da se je pričel »proces konstituiranja posebnih strok na Slovenskem (oblikovanje, promet, predšolska pedagogika,³⁴ računalništvo in informatika, nekatere procesne tehnologije itd.)«, obenem pa opozarja, da je for-

32 Gl. Vurnik, Nova družbena gibanja v objemu Zveze socialistične mladine Slovenije.

33 *Poročevalec Skupščine SRS*, št. 27, 4. november 1986, str. 1–19.

34 Vzpostavitev dvoletnega, višješolskega programa predšolske vzgoje (1984) je zaznamoval začetek zelo intenzivnega procesa 'preraščanja' obeh tedanjih Pedagoških akademij. Leta 1986 so učiteljski programi 'prerastli' na visokošolsko raven (štiriletni programi), nato pa sta bili akademiji preoblikovani v fakulteti: v Mariboru že 1986, v Ljubljani, kjer so bile razmere znotraj univerze bolj rigorozne, pa 1991 (Zgaga, 2020).

malni postopek potrjevanja novih programov izjemno zapleten in da »je treba temeljno pristojnost za vzgojnoizobraževalne programe vrniti visokošolskim organizacijam«, kar se je vsaj posredno navezovalo tudi na vprašanje univerzitetne avtonomije. Ob vprašanju organizacijskega koncepta poročilo nadalje ugotavlja, da »je v naši zakonodaji in v praksi visokega šolstva prevladal parcialni vidik in monopol šole nad univerzo«. V zaključku poročilo podpira nastajajočo »razvojno strategijo slovenskega visokega šolstva« kot »specifičen in obetaven način evalvacije dosedanjega poteka in problemov preobrazbe slovenskega univerzitetnega študija«.

Katero »razvojno strategijo« je imelo poročilo v mislih? Že leta 1984 so univerzi in Gospodarska zbornica Slovenije organizirale posvetovanje, ki je med drugim sklenilo, "da se je treba lotiti temeljiterega proučevanja mesta in vloge univerze v dolgoročnem razvoju Slovenije".³⁵ Naslednje leto je v okviru takratnega Centra za razvoj univerze³⁶ nastal predlog večletnega raziskovalnega projekta *Dolgoročni razvoj visokega šolstva v SR Sloveniji* (DRVŠ), ki je kmalu dobil potrditev financierja, tj. takratne Raziskovalne skupnosti Slovenije. Zasnova projekta je iz današnje perspektive nenavadna: obsega kar 270 strani in je bolj podobna raziskovalnemu poročilu kot načrtu, saj navaja številna dejstva in trditve (a brez virov in referenc), podaja kritične ugotovitve o stanju visokega šolstva doma in po svetu, ipd.³⁷ To posebnost gre pripisati tedanjemu duhu časa, ki ga je tu nemogoče podrobneje razčlenjevati. Poročila in razprave, povezane s tem projektom in drugimi sočasnimi dogodki, so glavni vir, s pomočjo katerega je danes mogoče rekonstruirati konceptualna snovanja in premike tistega tranzicijskega časa.

Projekt se loteva obravnave položaja slovenskega visokega šolstva ambiciozno, s perspektive globalne »krize univerze«, dojete kot rezultat »hitrih razvojnih sprememb« ter »zapletenih in usodnih protislovij«,³⁸ do katerih prihaja v sodobnih družbah. V teh protislovjih odsevajo procesi, ki potekajo tako zunaj kot znotraj akademskih ustanov. Iz zasnove projekta je razvidno, da so bili pisci dobro seznanjeni s tedanjo literaturo o trendih v mednarodnem razvoju visokega šolstva. Kot eno izmed osrednjih nevtrgaličnih točk 'krize univerze' je mogoče zaznati *prehod od elitne k množični univerzi*, temo torej, ki jo je že leta 1973 odprl Martin Trow³⁹ in je postala ena osrednjih tem mednarodnih diskusij že od zgo-

35 *Projekt dolgoročnega razvoja* (oktober 1986), str. 3.

36 Center za razvoj univerze (CRU) je bil ustanovljen leta 1970 in je odigral pomembno vlogo kot raziskovalna, razvojna, informacijska in svetovalna enota Univerze v Ljubljani. Ta vloga ni bila omejena samo na Univerzo v Ljubljani, pač pa je imela širši nacionalni doseg. S sprejemom novega statuta UL (1995), s katerim se je potrjevalo novo razumevanje institucionalne avtonomije, ga je tedanje univerzitetno vodstvo razpustilo. Tedanji vodstvi obeh univerz se tudi nista izrekli o potrebi po takšnem centru na nacionalni ravni. Tako je ostalo do danes.

37 *Projekt dolgoročnega razvoja* (oktober 1986).

38 Ibid., str. 11–12.

39 Gl. Trow, *Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education*.

dnjih sedemdesetih let dalje. Npr.: »naglo odpiranje vrat že obstoječih univerz ni zadostovalo zadovoljevanju 'potreb po visoki izobrazbi'«; »vzgojno-izobraževalno delo ni bilo utemeljeno na znanstveno-raziskovalnem delu profesorjev«; »univerze dejansko postanejo 'šole', podobne drugim [šolam]«.⁴⁰

Začetek t. i. masifikacije je v Sloveniji mogoče zaznati na prelomu iz šestdesetih v sedemdeseta leta, a so njen razvoj ustavile politične odločitve, povezane tako z gospodarskimi težavami federacije kot s konceptom UI. Sredi osemdesetih let, v znova 'liberalizirani' slovenski politični atmosferi, je zasnova projekta DRVŠ kritično ugotavljala, da »prizadevanje za zmanjšanje števila diplomantov [...] doživlja nasprotovanja zunaj univerze in na univerzi«:⁴¹ »demokratske sile, ki se borijo za družbeno enakost«, ne pristajajo »le na kriterije zaposlovanja, 'učinkovitosti' ipd., ki jih v novih razmerah poudarjata kapital in država«; v sprejemnih izpitih se zrcali »samovolja univerze«; kritično razpoloženo je tudi humanistično usmerjeno akademsko osebje, »ker vidijo vlogo univerzitetnega izobraževanja širše od pragmatičnih interesov«.⁴²

Diskurz, ki ga ilustrirajo ti odlomki, spominja na protineoliberalni diskurz, s katerim se sicer srečujemo šele od preloma tisočletij. Bralcu, ki je o slovenskih razmerah druge polovice osemdesetih premalo poučen, se morda zdijo nenavadne, vendar so priče temeljnih premikov, ki so v širokem krogu družbenih akterjev, formalnih in neformalnih, 'pozicijskih' in 'opozicijskih', zaznamovali tedanje obdobje. Subjektivni spomin pove še nekaj: slog teh odlomkov pripada Bogomirju Mihevcu, tedanjemu direktorju CRU in kolegu iz študentskega gibanja 1968–1972. Instrumentalizacija izobraževanja, omejevanje vpisa v visoke šole ipd. so sodili med ključne tarče, ki jih je kritično naskakovalo že to gibanje. Kontinuiteto te kritike je mogoče zaslediti ponekod v arhivih projekta DRVŠ.

Avtorji projekta DRVŠ se zavedajo, da »pogledi na univerzo in na njen nadaljnji razvoj niso enotni«, kar deloma pripisujejo tudi temu, da projekcije razvoja univerze »niso objektivno, znanstvenoraziskovalno utemeljene«, razlike pa so deloma tudi posledica »sedanjih reformnih posegov v vzgojno-izobraževalne programe«, ki so pokazali, »da so bile priprave na preobrazbo univerze premalo načrtovane«, kar »kaže na potrebo po drugačnem pristopu, po studioznih, poglobljenih analizah«.⁴³ V nadaljevanju se bomo, kolikor nam prostor dopušča, osredotočili na nekatere rezultate projekta ter na dva druga projekta, ki sta z njim povezana: rekonceptualizacija mature ter priprava podlag za novo zakonsko ureditev visokega šolstva.

40 *Projekt dolgoročnega razvoja* (oktober 1986), str. 15.

41 *Ibid*, str. 15.

42 *Ibid*, str. 16.

43 *Ibid*, str. 17.

Od razmisleka o univerzi h konceptualizaciji visokošolskega sistema

Projekt DRVŠ se je pričel jeseni 1986 z željo, da bi čim prej pripravili »uvodne analize« o stanju in razvoju univerze. Izvedba je slonela na zunanjih sodelavcih, skoraj izključno visokošolskih učiteljih in sodelavcih, »ki na temelju svojih [...] izkušenj [...] dobro poznajo ne le probleme naše univerze, temveč tudi (čeprav pogosto parcialno) del drugih, predvsem evropskih in ameriških univerz«. ⁴⁴ Delo je bilo organizirano v sedmih tematskih skupinah; vanje je bilo vključenih 135 raziskovalcev. ⁴⁵ V tem je bila očitno tako močna kot šibka stran projekta obenem. V prvem raziskovalnem poročilu beremo, »da se je večji del raziskovalcev tako rekoč prvič srečal s problematiko sistematičnega proučevanja univerze« in da so se »zaradi pomanjkanja strokovnjakov, ki se sistematično ukvarjajo s sodobno univerzo«, pojavljale težave. ⁴⁶ Osebe na CRU, ki naj bi bil institucionalni nosilec projekta, je bilo vključeno le v manjši meri, pa še takrat so dobili večinoma administrativne naloge. Kljub zapoznelemu pričetku projekta so bili prvi rezultati obetajoči: v pol leta je nastalo 42 prispevkov (1400 strani) o različnih vprašanjih, od avtonomije in organizacije univerze prek poučevanja in raziskovanja do delovanja podpornih služb. »O problemih razvoja naše univerze še nikoli nismo imeli napisanega toliko koristnega.« ⁴⁷

V COBISS najdemo 28 bibliografskih enot, večinoma raziskovalnih poročil, ki dokumentirajo potek projekta med 1986 in 1991, a žal danes niso vsa dostopna v javnih knjižnicah. Sodeč po tej bazi podatkov, je projekt svoj vrh doživiljal leta 1988 (12 enot) in 1989 (10 enot). Na začetku je projekt pritegnil veliko sodelavcev, potem pa, vsaj sodeč po podatkih COBISS, njihovo število strmo upade. Vendar že nesistematičen pregled tedanjega specializiranega tiska (npr. *Sodobnost*, *Teorija in praksa*, *Naši razgledi*) pokaže, da se je intenzivnost javnega razpravljanja o visokem šolstvu ob koncu osemdesetih – očitno tudi pod vplivom DRVŠ – močno povečala. Projektu, ki je bil sicer zamišljen kot ambiciozno večletno raziskovanje, sicer ni uspelo realizirati vseh akademskih ambicij niti ni pripeljal npr. do institucionaliziranja študij visokega šolstva kot raziskovalnega polja, imel pa je velik družbeni in politični učinek: močno je spodbudil razprave o univerzi, tako znotraj kot zunaj njiju, s tem pa je prispeval k nastajanju *sistema* visokega šolstva v devetdesetih.

Proti koncu drugega leta projekta, novembra 1987, je bila organizirana odmevna nacionalna konferenca, ⁴⁸ ki jo je na podlagi dosegljivih arhivov mogoče opredeliti kot vrhunec projekta. Delovno gradivo z naslovom Osnovna stališča

44 *Projekt dolgoročnega razvoja* (oktober 1987), str. 8.

45 *Ibid.*, str. 10.

46 *Ibid.*, str. 10, 15.

47 *Ibid.*, str. 13.

48 *Gl. Projekt dolgoročnega razvoja* (januar 1988).

in alternative o dolgoročnem razvoju univerze in visokega šolstva v Sloveniji je prispevala projektna skupina.⁴⁹ Gradivo poudarja, da ne prinaša »polnega soglasja« o odprtih vprašanjih: ker ga »vedno ni bilo mogoče doseči«,⁵⁰ je vključilo tudi variantne predloge in jih ponudilo v diskusijo. Ob akademskem osebju in (redkih) študentih so se je udeležili tudi nekateri vidni republiški politiki, a le malo gospodarstvenikov.

V uvodnih nastopih se po eni strani zrcalijo tedanja politična trenja v federaciji, po drugi pa izstopajo poudarki, namenjeni reorganizaciji univerze pa tudi institucionalni *avtonomiji*, torej pojmu, ki po letu 1945 v uradnih dokumentih praktično ni obstajal. Dr. Boris Frlec, podpredsednik republiške vlade, je opozoril na »paradoksalnost cele konstrukcije o šoli kot podjetju«, kar je bila direktna kritika izhodiščnega koncepta UI, in na to, da univerza ni »podjetje«, da je »vedno tudi še nekaj 'drugega' in prav tisto drugo ji daje značilno karakteristiko«, o kateri je treba razpravljati. Kaj univerza sploh je in kaj naj bi bila v prihodnje, je torej postalo eno izmed osrednjih vprašanj, ki so usmerjala razpravo. V politični atmosferi, v kateri je že bilo čutiti bližajoče se tektonske politične premike, se je narekovala potreba po novi formulaciji odnosa med (drugačno) državo in (drugačno) univerzo: »Univerza zunaj političnega odnosa je [...] čista iluzija in z njo vred pojmovanje visokošolske avtonomije kot distanciranosti od tako ali drugače strukturiranega družbenega okolja.«⁵¹ Za Andreja Marinca, člana Predsedstva SRS, je bilo v danih razmerah ključno, »da spodbudimo ustvarjalno svobodo posameznika in skupin, s tem pa tudi odgovornost za lastni in skupni razvoj. [...] Pot mora voditi kljub zaostritvam in konfliktom [v Jugoslaviji] v napredek in v tem smislu razumem potrebo po medsebojnem vplivanju družbe na razvoj univerze in univerze na razvoj družbe.«⁵²

Plenarno poročilo predsednika začasnega⁵³ sveta projekta DRVŠ profesorja Iva Fabince⁵⁴ je povzelo vsa ključna, še posebej pa strateška vprašanja, ki jih je projekt obravnaval. Prenova visokega šolstva »poteka v zgodovinskem obdobju prehoda naše družbe iz ekstenzivnega v intenzivni način gospodarjenja«. Kako poiskati pravo pot tranzicije? »Ni splošno veljavnega modela univerz. Prava univerza je rezultat dolgotrajnega ustvarjalnega procesa njene družbene okolice.« Redukcija univerze na izobraževalno funkcijo in zanemarjanje raziskovalne funkcije sta univerzo »potiskali v profil in pogoje delovanja srednje šole«. V obdobju, ko postaja znanost ključni dejavnik v »tekmi v svetovnem gospodarstvu«, si v Sloveniji »nasprotujejo interesi univerze in drugih pomembnih raziskovalnih

49 Ibid., str. 69–115.

50 Ibid., str. 71.

51 Ibid., str. 34, 38.

52 Ibid., str. 45–46.

53 Projekt še na svojem vrhuncu ni imel dokončno potrjenega vodstva.

54 Rektor Univerze v Ljubljani (1981–1985); od leta 1986 član Predsedstva SRS.

enot«. Pri tem se odpirajo vprašanja organiziranosti; »edina možna osnova za samoorganiziranje in za urejanje položaja univerze v družbi« ne sme temeljiti na »zaprtosti in obnavljanju preživetih monopolnih tendenc, temveč predvsem na temelju odprtosti in priborjene kvalitete dela«. Pot tranzicije mora na eni strani upoštevati »krepitev strokovne odgovornosti fakultet za njihove integrirane izobraževalno-raziskovalne programe«, na drugi pa odločanje »novih osrednjih univerzitetnih organov, ki prevzemajo del strokovne odgovornosti, ki so jih doslej nosile izvenuniverzitetne institucije«. ⁵⁵

Razprave na konferenci so potekale v tematskih skupinah. Niso prinesla bistveno novega konceptualnega poudarka, pač pa so se v njih še povečale nekatere razlike, večinoma povezane s tem, iz katerega okolja je govornik prihajal: s fakultete, visoke šole ali umetniške akademije, iz naravoslovja, tehnike, družboslovja ali humanistike, iz UL ali UM ipd. Veliko pozornosti je bilo namenjene bodoči organizaciji visokega šolstva in načelu avtonomije univerze, ob tem pa tudi odpravi dotedanje ureditve, ki »univerzi odvzema vlogo subjekta odločanja«; ⁵⁶ spremembe morajo kreniti »v smer krepitve medsebojnega povezovanja enot univerze glede na temeljne dejavnosti ter v smeri oblikovanja univerze kot subjekta«. ⁵⁷ Glede tega vprašanja je bila očitno dosežena enotnost, toda pokazalo se je tudi, da »obstaja več možnih teoretičnih alternativ [...], do katerih naj bi se opredelili pri razreševanju odnosa med 'fakultetnim', 'visokim' in 'višjim' izobraževanjem«. ⁵⁸ Obstoječa razmerja med 'članiciami univerze' so se pokazala kot največja ovira pri konceptualizaciji odprave visokošolske fragmentacije in prehoda v 'integrirano univerzo'. Ta ovira je vztrajala še tja v pozna devetdeseta. ⁵⁹

Odločitev glede te ovire so pospešili politični procesi in politična telesa, čeprav tudi ne kar čez noč. Maja 1988, torej pol leta po konferenci DRVŠ, je Skupščina SRS obravnavala predlog za temeljite posege v ZUI-80 ('reforma reforme'), ob tem pa tudi pobudo obeh univerz, da se zanju znova oblikuje poseben zakon. Sprejeto je bilo stališče, da je »potrebno z vsemi bistvenejšimi spremembami na področju vzgoje in izobraževanja počakati na rezultate raziskovalnih projektov na področju visokega šolstva, srednjega šolstva in izobraževanja odraslih« in da se torej »v tej fazi sprememb zakona o usmerjenem izobraževanju ne poseže v temeljno zasnovo zakona«, da pa se rešijo tista »vprašanja, o katerih smo se v družbi že predhodno dogovorili in poenotili na podlagi ugotovitev evalvacijskih raziskav«. ⁶⁰ Šlo je še zlasti za vrnitev mature v izobraževalni sistem.

⁵⁵ *Projekt dolgoročnega razvoja* (januar 1988), str. 47–54.

⁵⁶ *Ibid.*, str. 74.

⁵⁷ *Ibid.*, str. 109.

⁵⁸ *Ibid.*, str. 86.

⁵⁹ Gl. Zgaga, Šolsko polje, str. 87–107.

⁶⁰ *Poročevalec Skupščine SRS*, št. 16, 7. junij 1988, str. 43.

UNIVERZA EDVARDA KARDELJA
V LJUBLJANI
Prorektor

Številka: D-1.3-4/88
Datum: 1/4-1988

SKUPŠČINA SR SLOVENIJE
L J U B L J A N A

ZADEVA: Zahteva za izdajo zakona o univerzi

Pošiljamo vam zahtevo za izdajo zakona o univerzi, ki sta jo pripravili Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani in Univerza v Mariboru. Naš namen je, da se o predlagani zahtevi za izdajo zakona o univerzi razpravlja skupaj s tezami za osnutek zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o usmerjenem izobraževanju, kot je bilo tudi dogovorjeno s predstavniki obeh univerz in Skupščine SR Slovenije.

S spoštovanjem.

Proroktorica
prof.dr. Alenka Šelih l.r.

Priloga: 1

Aprila 1988 ste univerzi predložili Skupščini SRS zahtevo za sprejem posebnega zakona o univerzi in s tem za izločitev urejanja visokega šolstva znotraj Zakona o usmerjenem izobraževanju. – Kopija izvirnika, 1. 4. 1988 (avtorjev arhiv).

Skupščina SRS je maja 1988 zahtevo univerz sprejela in predlagala, da strokovne podlage za izdajo novega zakona pripravita univerzi sami. – Kopija izvirnika, 25. 5. 1988 (avtorjev arhiv).

S K U P Š Č I N A
SOCIALISTIČNE REPUBLIKE SLOVENIJE
ZBOR ZDRUŽENEGA DELA
ZBOR OBČIN
DRUŽBENOPOLITIČNI ZBOR

Številka: 61-66/88 (k ESA 429)
Ljubljana, 25. maj 1988

Skupščina SR Slovenije je ob obravnavi zahteve za izdajo zakona o visokem šolstvu na sejah Zbora združenega dela, Zbora občin in Družbenopolitičnega zbora na podlagi 260. in 272. člena poslovnika Skupščine SR Slovenije dne 25. maja 1988 sprejela

S K L E P

1. Skupščina SR Slovenije sprejema zahtevo za izdajo zakona o visokem šolstvu, ki sta jo predložili Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani in Univerza v Mariboru in s katero sta opozorili na nujnost posebne in celovite zakonske ureditve visokega šolstva.
2. Skupščina meni, da bi se s posebnim zakonom o visokem šolstvu bolj celovito normativno uredil sistem visokega šolstva in odpravile pomanjkljivosti veljavne zakonodaje in na novo uredila vprašanja s tega področja, ki sedaj sploh niso urejena, če bi se v ta zakon vgradili rezultati raziskovanja v projektu Dolgoročni razvoj visokega šolstva v SR Sloveniji, ki poteka ta čas na obeh univerzah. Nekaterih temeljnih sprememb na tem področju doslej namreč ni bilo mogoče podpreti z ustreznimi strokovnimi dopnjanji. Zato predlaga, da se pripravljalcem posebnega zakona zagotovi dovolj časa za proaktivne in uskladitve zakonskih rešitev do zaključka tega projekta, tako da bi normativna ureditev lahko temeljila na raziskovalnih zaključkih iz omenjenega projekta.
3. Skupščina ugotavlja, da je kljub pristopu k celovitemu oblikovanju nove normativne ureditve visokega šolstva, nujno pri spreminjanju in dopolnjevanju zakona o usmerjenem izobraževanju zagotoviti, da se bodo uredila neodložljiva preostala vprašanja visokošolske dejavnosti in spremenile tiste določbe, ki zadevajo visoko šolstvo, ki so do sedaj najbolj oteževale normalen potek visokošolske dejavnosti.
4. Skupščina predlaga, da Univerzi kot predlagatelj zahteve za izdajo zakona o visokem šolstvu pripravi vse strokovne podlage na predlog za izdajo tega zakona v sodelovanju z Izvršnim svetom Skupščine SR Slovenije, ki naj bo predlagatelj zakona.

Predsednik
Zbora združenega dela
Valentin Dvojnoš

Predsednik
Zbora občin
Vlado Reznik

Predsednica
Družbenopolitičnega zbora
Valerija Škerbec

Prve spremembe so bile v Skupščini SRS potrjene julija 1989 (ZUI-89a).⁶¹ Že februarja pa je bila oblikovana strokovna skupina za pripravo novega koncepta mature, ki je v junija oddanem končnem poročilu⁶² dokaj podrobno razvila njeno bodočo podobo. Poročilo je vsebovalo ključne argumente za vrnitev mature v izobraževalni sistem, prispevalo pa je tudi k odločitvi o vrnitvi gimnazije v sistem.⁶³ *Sistem UI se je pričel razkrajati.*

Vzporedno s tem, ko je Izvršni svet SRS (tj. republiška vlada) spomladi 1988 posredoval Skupščini SRS predlog za temeljite spremembe ZUI-8o, sta univerzi predložili še zahtevo za izdajo posebnega zakona, »s katero sta opozorili na nujnost posebne in celovite zakonske ureditve visokega šolstva«. ⁶⁴ Zahtevo je Skupščina brez obotavljanja sprejela in dodala, »da bi se s posebnim zakonom o visokem šolstvu bolj celovito normativno uredil sistem visokega šolstva in odpravile pomanjkljivosti veljavne zakonodaje in na novo uredila vprašanja s tega področja, ki sedaj sploh niso urejena, če bi se v ta zakon vgradili rezultati raziskovanja v projektu [DRVŠ], ki poteka ta čas na obeh univerzah«. Skupščina je tudi predlagala, »da Univerzi kot predlagatelja zahteve za izdajo zakona o visokem šolstvu pripravita vse strokovne podlage za predlog za izdajo tega zakona v sodelovanju z Izvršnim svetom Skupščine SR Slovenije, ki naj bo predlagatelj zakona«.

Žogica je bila tako na univerzitetni strani, nadaljnji proces pa ni bil enostaven, predvsem iz razlogov, ki so bili deloma že nakazani. Upoštevati je treba tudi vse bolj turbulentne politične razmere v federaciji, ki so po prvih večstrankarskih volitvah spomladi 1990 pripeljale do osamosvojitve Slovenije: te so vzpostavljale okolje, v katerem visokošolska zakonodaja nikakor ni mogla biti prva zakonodajna prioriteta. To obdobje je strnjeno povzel Albin Igličar⁶⁵ tako:

»Po odločitvi, da se visoko šolstvo zakonsko uredi zunaj zakona o usmerjenem izobraževanju, so bile prve celovite teze zakona o univerzi pripravljene že oktobra 1989. leta.« Preden pa je bilo besedilo, ki so ga pripravili predstavniki obeh univerz, predloženo političnim organom, »je bila o njih [tj. tezah] konec 1989. leta organizirana razprava na univerzah. Zaradi velike heterogenosti – zlasti ljubljanske univerze – pa teze v univerzitetnih krogih niso dobile splošnega soglasja. Zato je pripravljanje novega zakona začasno zastalo. Novo vodstvo ljubljanske univerze si je v naslednjem letu prizadevalo s številnimi spremembami prvotnih tez doseči kompromisne rešitve, ki pa so porušile konsistentnost prvot-

61 *Uradni list SRS*, št. 25, 12. julij 1989. Gl. npr.: »V izobraževanje po programu za pridobitev višje ali visoke izobrazbe se lahko vključi, kdor je opravil maturo« (čl. 34). »Matura obsega preizkus znanj, potrebnih za nadaljevanje izobraževanja v programih za pridobitev višje ali visoke izobrazbe.« Opravlja se »iz skupnega dela, ki obsega skupna znanja vseh srednješolskih štiriletnih programov in iz izbirnega dela [...]«. Maturο vodi republiška maturitetna komisija« (čl. 36).

62 Lapajne, *Zaključni izpit in matura*, Poročili in pripravljalna dela.

63 Program gimnazije je bil znova uveden v srednje šolstvo januarja 1990. Matura je bila poskusno izvedena leta 1994, frontalno pa 1995, kot je določil že ZUI-89a (čl. 118).

64 *Poročevalec Skupščine SRS*, št. 16, 7. junij 1988, str. 44.

65 Igličar, *Zakonska ureditev visokošolskega izobraževanja*, str. 1197–1198.

nega zakonskega projekta. Kasneje je bila sicer oblikovana tudi nova vladna in univerzitetna delovna skupina, ki je pripravila najsplošnejša izhodišča za nov univerzitetni zakon, vendar nobeno od teh besedil ni prišlo dalj od resornega ministrstva⁶⁶ oziroma ni bilo obravnavano na vladni ali skupščinski seji«. Avtor sklene: »Zdi se, da je osnovni vzrok, da univerza sama zelo težko oblikuje splošno sprejemljive teze visokošolskega zakona, v njeni izredni heterogenosti, 'zakopanosti' vsake fakultete in višje šole in akademije v lastne interese ter pridobljene pravice. V takšnih razmerah se prizadevanja za kompromisne rešitve spremenijo v 'gnili kompromis', ki potem ne zadovolji več nikogar.«

Pot do novega Zakona o visokem šolstvu (1993)

Razprava, ki jo je spodbudil projekt DRVŠ, je soočila različne analize in kritike obstoječe visokošolske ureditve ter poskuse njene nove konceptualizacije. Vse to je pomembno vplivalo na postopno vzpostavljanje novega izobraževalnega sistema v novorojeni Republiki Sloveniji. Seveda pa ta pot ni bila premočrna.

Osamosvojitev je bila tesno povezana z angažiranjem civilne družbe; v njenih vrstah so bili pogosto v ospredju študenti, profesorji – in seveda alumni. To se je odražalo tudi v sestavi Skupščine SRS po prvih večstrankarskih volitvah aprila 1990. Zdaj je napočil čas za prevod analiz in kritik v normativno formo. Za naše področje je ključno izhodiščno normo prinesla Ustava RS (december 1991) v 58. členu:⁶⁷ »Državne univerze in državne visoke šole so avtonomne. Način njihovega financiranja ureja zakon.« S to kratko opredelitvijo pa se razprava o tem, *kaj avtonomija pomeni*, ni končala, pa tudi pot do ureditve financiranja ustanov je bila še dolga in naporna.

V gradivu projekta DRVŠ in razpravah s konca osemdesetih je mnogo kritike: tako kritike koncepta UI in njegovega negativnega vpliva na visoko šolstvo kot tudi kritike tedanjih visokošolskih konceptov in praks. Te kritike so s svojimi utemeljitvami prispevale k izoblikovanju novih konceptov, ni pa mogoče spregledati niti elementov, v katerih je viden njihov partikularni vidik, njihova 'slepa pega'. V njih je le malo takšne *samokritične introspekcije*, kakršno je prav v tistih letih k mednarodni razpravi o visokem šolstvu prispeval npr. Pierre Bourdieu,⁶⁸ ki je pokazal, »da akademija ni le področje dialoga in razprav, temveč tudi področje moči, v kateri se ustvarja, brani in uničuje ugled in kariera.«⁶⁹

66 Po razpoložljivih virih (gl. *Poročevalec Skupščine RS*, št. 27, 8. december 1992, str. 66) sta univerzi zadnjo, neusklajeno verzijo izhodišč za zakon predložili marca 1991, a je v burnih časih obležala v predalih. Tez za zakon, »ki sta jih uskladili obe univerzitetni vodstvi, [...] Znanstvenopedagoški svet ljubljanske univerze« ni podprl. *Delo*, 4. aprila 1991.

67 *Uradni list RS*, št. 33, 28. december 1990.

68 Bourdieu, *Homo academicus*.

69 Gl. https://www.goodreads.com/fr/book/show/643485.Homo_Academicus (pridobljeno: 15. 7. 2021).

Ena od 'slepih peg' je bila povezana z *akademsko fragmentacijo*,⁷⁰ ki je v našem prostoru v povojnih desetletjih dobila specifično podobo. Od tod izhaja težavno vprašanje, kako iz raznolikih tez o visokem šolstvu narediti sintezo, kako premostiti ponor med analitičnimi ugotovitvami in izdelavo koherentne strategije. Paradoks akademije, katere *conditio sine qua non* je načelo objektivnega raziskovanja vsega okrog nas, je, da pri tem načelu pogosto popusti, ko gre za lastne, akademske prostore in interese. Videti je, da je težava povezana s tem, da je bila *univerza* dolgo razumljena singularno in da je bilo vprašanje *sistema* predvsem *vprašanje razmerij neodvisnih fakultet in visokih šol* (sicer obveznih članic nacionalne univerze: najprej ene same, nato dveh), ne pa vprašanje *koherentnega nacionalnega sistema* visokega šolstva kot kompleksnega, vertikalno in horizontalno razčlenjenega sistema.⁷¹ Z vidika *samokritične introspekcije* bi bilo pričakovati več, saj ni šlo le za 'ideološki' ZUI, ki je nespodobno omejil univerzo. Ni šlo le za zahtevo po *drugačni* državi, ki bi drugače regulirala odnose z univerzo; slišati je bilo tudi zahtevo po *drugačni* univerzi, kar pa predpostavlja njeno rekonceptualizacijo in vsaj relativno preureditev razmerij moči v akademskem prostoru.

Ob specifičnostih tukajšnjega prostora vprašanje povezanosti ustanov v koherenten sistem (razmerja z državo tu za zdaj abstrahiramo) dolga desetletja po ustanovitvi UL ni prihajalo v ospredje; ključna so bila vprašanja medsebojnih odnosov in pozicij posameznih fakultet, visokih šol, oddelkov ali akademskih skupin. Univerza je bila 'skupnost visokošolskih zavodov', ne pa ustanova *sui generis* (kot sicer ob ustanovitvi leta 1919). Tudi ko beseda 'univerza' dejansko ni bila več edninski samostalnik (po 1975), je bilo še vedno »videti, da ni potrebno uvajanje strogo institucionaliziranega koordinacijskega organa med dvema univerzama«. ⁷² Koncept UI je z reorganizacijo fakultet (VTOZD) še okrepil njihovo organizacijsko in akademsko fragmentiranost. Konceptualni premik od skupnosti visokošolskih zavodov k univerzi *sui generis* je bil zato eden izmed ključnih pogojev nadaljnjega razvoja, pa tudi pogoj za konceptualni premik od nacionalne univerze k nacionalnemu sistemu visokega šolstva. Izvršen je bil le deloma.

Prelom iz osemdesetih v devetdeseta je burno potekal tudi v visokošolskem prostoru. UL je pred začetkom akademskega leta 1990–1991 iz svojega imena črtała ime Edvarda Kardelja, ki ga je dobila leta 1979. V kampanji za novega rektorja UL je spomladi 1991 sodelovalo kar pet kandidatov. Hkrati je na Filozofski fakulteti UL prišlo do prve akademske stavke – ob uporabi sintagme »bomo ustavili

70 Tema v mednarodni literaturi nikakor ni neznana; ob že omenjenem Bourdieuju (1984) jo je v perspektivi »akademskega plemen in ozemelj« obdelal npr. Tony Becher (1989). Zelo specifično podobo, ki jo je dobila v našem (oz. širšem nekdanjem jugoslovanskem prostoru), pa bi bilo treba obdelati posebej.

71 Gl. Teichler, Higher Education System Differentiation, Horizontal and Vertical.

72 *Projekt dolgoročnega razvoja* (januar 1988), str. 53.

Ljubljanska univerza brez Kardeljevega imena 21.4.90

Svet ljubljanske univerze je včeraj sklenil, da se ta univerza ne bo več imenovala po Edvardu Kardelju in da bo od zdaj njen naziv »Univerza v Ljubljani«.

V razpravi je namestnik delegata delavcev filozofske fakultete predlagal, naj se v sklep zapišejo vsebinski vidiki odločitve za spremembo, omeni negativna vloga Edvarda Kardelja, posebej za ljubljansko univerzo; sprejme pa naj se tudi odločitev o odstranitvi Kardeljevega spomenika izpred univerze. Dr. Breda Pogorelec je nasprotovala omenjenemu predlogu za utemeljitev spremembe imena univerze, bila proti padanju iz ene skrajnosti v drugo ter predlagala, naj bo obrazložitev objektivna, če že bo. Predsednik univerzitetnega sveta dr. Peter Novak je omenil, da je rektorat zaprosil FSPN za strokovno obrazložitev spremembe imena, a je ni bilo. Apeliral je, naj ostane obrazložitev taka, kot je bila predložena (v obrazložitvi pa je omenjeno, da so pobude za spremembo imena dali leta 1989 takratno predsedstvo UK ZSMS in visokošolski učitelji in da »univerzitetni svet podpira izražene pobude ter meni, da je nastopil čas za realizacijo teh pobud, ko se tudi sicer menja statut univerze zaradi uskladitve le-tega z veljavno zakonodajo na področju izobraževanja«). Rektor dr. Boris Sket je povedal, da je bil prošil pristojne službe mesta Ljubljana, naj povedo, kam se bo prestavil Kardeljev spomenik in dodal, da je proti podiranju spomenikov.

Univerzitetni svet je danes obravnaval še vrsto drugih stvari. Sprejel je osnutek statutarnega sklepa in ta osnutek za spremembo univerzitetnega statuta poslal v razpravo na visokošolske organizacije. Za novega glavnega tajnika univerze je izvolil gospo Marjeto Vilfan, dipl. prav., do zdaj pomočnico glavnega tajnika za področje vzgojnoizobraževalne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti. Gospod rektor je člane univerzitetnega sveta seznanil, da sta ob že nekajletnih predlogih institutov Jožefa Stefana in Borisa Kidriča za vključitev v univerzo izrazili predlogo tudi Narodna in univerzitetna knjižnica in Teološka fakulteta v Ljubljani.

J. S.

Slovenski univerzi še vedno v slepi ulici

Bo politika morala skrojiti zakon o državni univerzi? – Nasprotja na okrogli mizi o univerzi

MARIBOR, 4. aprila – »Do zadnje kaplje krvi se bom boril za takšno univerzo, ki bo v pogajanjih z državo enakoopraven partner.« Tako dramatično je svoje zavzemanje za dosledno nevmešavanje oblasti v univerzitetno avtonomijo, na današnji okrogli mizi v Mariboru, opredelili prorektor Univerze v Ljubljani, dr. Boštjan Zupančič. Skupaj s mariborskim rektorjem in s šolskim ministrom je odgovoril na izzivi Zveze študentov Maribor »Univerza, kje si?«

Izkazalo se je, da je očitno v slepi ulici, saj se obe univerzi še vedno nista »našli« ne v prenovljenih univerzitetnih programih (zaradi vpisanega roka bo do dogovora morali priti še ta mesec), ne pri oblikovanju tez za Zakon o univerzi (mariborska stran še vedno podpira teze, ki sta jih uskladili obe univerzitetni vodstvi, ni pa jih podprl Znanstvenopedagoški svet ljubljanske univerze). Tako odločitev sveta se zdi dr. Zupančiču »dokaz avtonomnosti«, saj je univerza le sledila pozivu dr. Veljka Rusa, »naj s takim zakonom sama sebi ne postavi tñala za obglavljenje«. Ministru dr. Petru Venčju se zdi vmešavanje oblasti v uzakonjenje univerze sicer odveč, toda »če bo to naročila republika skupščina, jo bomo ubogali«. Ob tem je minister omenil še slabšo možnost, da namreč sprejmejo zakon o »državni univerzi«, ki ga predlagajo stanke.

To je izzvalo dr. Križmana, da je ljubljansko stran pozval k prenehanju rušenja zakonskih tez (sedanje so že tretje po vrsti), saj bo sicer »minister dal zakon napisati dr. Marku Kosu iz SDZ in skupščina bo to tudi sprejela«. Za to napoved je bil rektor od ljubljanskega prorektorja deležen ostre kritike: »Vi imate socialistično deformirano zavest, če se bojite ministrovega vmešavanja v zakon – kaj takega se v demokratični družbi in na svobodni univerzi preprosto ne sme zgoditi.«

Bolj pragmatični dr. Križman v to politično distanco od univerze ni bil tako prepričan, saj jo po njegovem pogojuje že sam sistem financiranja. Toda od diplomatsko zvitega dr. Venčja nikakor ni mogel izpuliti jasne napovedi, kako bo – če bo – posegel v sporna meduniverzitetna vprašanja.

JASNA KONTILER-VENTURINI

Pred začetkom akademskega leta 1990-1991 je Univerza v Ljubljani iz svojega imena črtala ime Edvarda Kardelja, ki mu je bil dodan leta 1979 (Delo, 22. septembra 1990).

Skupščina SRS je že maja 1988 pooblastila obe tedanji univerzi, da pripravita predlog zakona o univerzi, toda njuni pogledi so bili tako različni, da do enotnega predloga do leta 1992 ni prišlo (Delo, 4. aprila 1991).

proizvodnjo« in »šli v stečaj«⁷³ – zaradi nemogočih materialnih razmer za delo. Opazne so bile tenzije med UL in UM: ne le ob težah za novi zakon o univerzi, pač pa tudi zato, ker se vsi »bojimo, da bomo dobili manj denarja.«⁷⁴ V tednih pred razglasitvijo samostojnosti se je pojavila tudi zamisel o tretji slovenski univerzi s pritegnitvijo slovenskih akademikov iz tujine, a je ostala »samo lepa zamisel.«⁷⁵

Po razpadu prve vladne koalicije in oblikovanju nove vlade spomladi 1992 je usklajevanje zakonskih tez steklo intenzivneje in decembra 1992 je vlada že posredovala Skupščini *Predlog za izdajo zakona o visokem šolstvu s tezami (ESA 759)*.⁷⁶ Utemeljitev predloga se naslanja tako na domače razprave tega obdobja kot tudi na tedanje evropske in mednarodne trende. Zakonski predlog,

⁷³ Delo, 11. 5. 1991, str. 5.

⁷⁴ Predsednik Sveta UL dr. Peter Novak v Delu, 8. marca 1991.

⁷⁵ Tako dr. Janez Dular, minister za Slovence po svetu, v Delu, 6. junija 1991.

⁷⁶ Poročevalec Skupščine RS, št. 27, 8. december 1992, str. 65-77.

Konec stavke in začetek spopada za pravico do normalnega dela

V ponedeljek se nadaljujejo predavanja na FF in pri biologih – Bo maja šolniška stavka vseh stavk?

Skupni stavkovni odbor Filozofske fakultete in Oddelka za biologijo FNT je v osebi dr. Iztoka Saksida, ki je vodila petkovo tiskovno konferenco, velikokrat uporabljal sintagmi »bomo ustavili proizvodnjo« in »šli v stečaj«. Ves denar na FF gre za vzdrževanje minimalnih osebnih dohodkov (asistent z magistriranjem in pedagoškimi obveznostmi dobi okrog 8.000 dinarjev plače); za knjige, papir in strokovna potovanja ni nobenih sredstev; zakonodajna sprememba na šolskem ministrstvu je počasna; sam gospod Vencelj se pogovarja edinele s skupščino; sredstva množičnega obveščanja pa univerzo v celoti obravnavajo zgolj na »ceremonialni ravni« (Jože Vogrinc).

Vlada zmanjšuje sredstva v šolstvu, nekatere sekretariate pa je obenem naphala s financami in razkošjem ter seveda noče nič slišati o prerazdelitvi proračuna. Zakonodaja ostaja v marsičem samoupravljalška: »Zakoni so norma, ki jo je nemogoče materialno napolnjevati,« pravi Jože Vogrinc. Paradokсно je, da vlada, ki tako poudarja tržnost, univerzi ne dopušča tržnega obnašanja: Kar zadeva morebitno šolnino, se celo spreneveda, da to ni politično vprašanje.

Konec stavke nikakor ne pomeni, da je kakšna težava »filozofov« in biologov rešena, še več, ni razloga, da bi njihove težave ločevali od vseuniverzitetnih. S klasičnim besednjakom bi porekli, da je to le »konec klasične oblike boja za priznanje«. Stavkajoče profesorje so podprli na znanstveno-pedagoškem svetu Univerze, rektoratu, akcijskem odboru neodvisnega sindikata Univerze, za navrh pa sta jih priznala še črnomaljski sindikat srednješolskih učiteljev in republiški sindikat za vzgojo in izobraževanje. Ustanovljen je Univerzitetni stavkovni odbor, ki bo okrepil pritisk na vlado in skušal doseči, da se univerza do sprejema ustrezne zakonodaje regulira z zakonom o funkcionarjih in delavcih v upravi. V najslabšem primeru bi se »ustavila proizvodnja«, kar pomeni razna skrajševanja ur, negiranje izpitov, vpisov in avtonomno zvišanje šolnin. Seveda bo povsem logična tudi povezava jeznih univerzitetnikov s stavkajočimi srednješolci, njihovimi učitelji in z osnovnošolskimi pedagogi.

MIHA ZADNIKAR

11. 5. 91. J 5.

Nekdanja Pedagoška akademija UL z dvoletnimi višješolskimi programi (1947) je aprila 1987 postala visoka šola s štiriletnimi dodiplomskimi programi, maja 1991 pa je dobila status fakultete, vključno z magistrskim in doktorskim študijem. Izobrazbena stopnja pedagoškega osebja v Sloveniji se je s tem izenačila z drugimi visokošolskimi poklici (Delo, 30. maja 1991).

Materialni pogoji dela v visokem šolstvu so se slabšali že od konca sedemdesetih let, šele v specifični atmosferi na začetku devetdesetih pa so pripeljali do prve akademske stavke na Filozofski fakulteti UL. Oddelek za biologijo tedanje FNT je bil lociran v stavbi FF; od tod njihovo tesno sodelovanje v stavki (Delo, 11. maja 1991).

Pedagoška akademija zdaj fakulteta

Pedagoška akademija je s svojo prednico višjo pedagoško šolo dala 11.000 diplomantov

LJUBLJANA, 30. maja – Svet Pedagoške akademije v Ljubljani je danes na slavnostni seji razglasil, da se Akademija preimenuje v Pedagoško fakulteto. Predsednik sveta dr. Pavle Zgaga je orisal kronologijo od leta 1987, ko je akademija prešla iz višje v visoko šolo, dekan dr. Veljko Troha pa je utemeljil vsebinske cilje za preimenovanje: utrjevanje pogojev za kvalitetnejše znanstveno delo. V imenu drugih članic Univerze v Ljubljani je zbor pozdravil dr. Niko Toš, dekan FSPN, v imenu republiškega sekretariata za vzgojo in izobraževanje namestnik sekretarja Zoran Bizjak, v imenu nekdanjih učiteljev PA pa mag. Vincenc Žnidar. Pel je zbor študentov oddelka za razredni pouk.

Na tem zavodu je v skoraj 50-letnem obdobju višje pedagoške šole, potem višje in visoke pedagoške akademije diplomiralo nekaj nad 11.000 študentov, bodočih učiteljev.

J. S.

ki »vzpostavlja dinamičen sistem visokega šolstva« (str. 65), »nastaja v času, ko evropski integracijski procesi narekujejo približevanje in standardiziranje visokošolskega izobraževanja, ki se je v vsakem nacionalnem okolju znašlo pred novimi razvojnimi izzivi«. Toda evropske tradicije so izoblikovale »mnoge in različne sisteme, med katerimi si nobenega ni mogoče vzeti za enostranski zgled« (str. 66). Mednarodno povezovanje »je danes pogojeno predvsem z mobilnostjo študentov in z izravnavo kvalitet diplomantov oz. s primerljivostjo diplom«, česar pa »ni mogoče doseči samo po administrativni poti«. Utemeljitev poudarja pomen mednarodne mobilnosti in izmenjav.⁷⁷ Ob konceptih, ki jih je razvijala Evropska skupnost (od 1993 EU), so v predlogu opazni še drugi, npr. tisti, ki jih je promovirala *Magna Charta Universitatum* (1988),⁷⁸ h kateri sta že na začetku pristopili tudi slovenski univerzi. Predlog novega zakona o visokem šolstvu naj bi torej vzpostavil okvir za nacionalni sistem, obenem pa omogočil tudi »vstop v polje evropskih sistemov in različnosti« (ibid.). Sedem let kasneje je bila Slovenija v inicialni skupini držav, ki so podpisale Bolonjsko deklaracijo (1999).⁷⁹

Med ključnimi koncepti, ki so v predlogu zakona postavljeni v ospredje (str. 66–67), je tudi »zagotovitev avtonomije univerz in visokih šol« ter »preureditev univerze iz dosedanje ohlapne skupnosti v tradicionalno razumljeno univerzo«. S tem je povezano načelo deregulacije: »razmejitev državnih pristojnosti od akademske samouprave ter oblikovanje ekspertnega telesa«, Sveta za visoko šolstvo RS, za obravnavo strateških vprašanj visokega šolstva.⁸⁰ Med temami, o katerih je bilo v predhodnih letih temeljito diskutirano, sodi opredelitev *mature* kot vstopnice v visokošolski študij, integracija pedagoškega dela »z obveznim znanstveno-raziskovalnim delom«, pa tudi »diferenciacija univerzitetnega in visokega strokovnega izobraževanja«, tj. binarnega sistema, ki naj bi omogočil večjo dostopnost do študija in boljše kvalificirane diplomante. Predlog navaja dotlej v Sloveniji neznano »pravico do enega leta poglobljenega izpopolnjevanja [...] na vsakih šest let« (*sabbatical*), omenja pa tudi »možnost multiplikacije in pluralizacije visokošolskih središč v prihodnosti«, kar bi omogočilo širitev priložnosti za študij, pa tudi »vnašanje konkurenčnosti v visokošolsko dejavnost« (str. 66–67).⁸¹

Zakon o visokem šolstvu je bil sprejet decembra 1993 (ZVIS-93).⁸² Njegova implementacija ni potekala brez težav. Najbolj sporna tema je ostalo vprašanje 'članic univerze' in njihovih razmerij z univerzo, v njej oz. do nje (čl. 10, prav-

77 Izraz »evropski študent« omenja že *Projekt dolgoročnega razvoja* (januar 1988), str. 93. Program Erasmus nam je bil tedaj že znan, a Slovenija se je vanj lahko vključila šele leta 1999; že od začetka devetdesetih pa je bila zelo plodno vključena v program EU Tempus.

78 Gl. <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum> (obiskano 29. 9. 2021).

79 Gl. <https://ehea.info/page-ministerial-conference-bologna-1999> (obiskano 29. 9. 2021).

80 To telo je imelo do ustanovitve NAKVIS (2010) tudi akreditacijske pristojnosti.

81 Prvi dve ustanovi, ustanovljeni na podlagi ZVIS-93, sta bili Visoka šola za hotelirstvo in turizem v Portorožu (1994) ter Visoka šola za management v Kopru (1996), danes fakulteti Univerze na Primorskem.

82 *Uradni list RS*, št. 67, 17. december 1993.

na subjektiviteta visokošolskih zavodov). O zelo dolgi zgodbi povsem na kratko: ZVIS-93 nikakor ni pretrgal z vsemi elementi akademske kulture, ki so v prejšnjih desetletjih 'mutirali' iz še starejših korenin ali pa se na novo razvili v danih razmerah. V tranziciji sistemov se del tradicije ohranja kot določujoči dejavnik; tudi v visokem šolstvu je tako. K preneseni tradiciji sodi pri nas med drugim specifična akademska fragmentacija. Obrat k 'reintegrirani univerzi' je bil zato sprejet s polemiko, ki je rešitev doživela na Ustavnem sodišču RS.

Poenostavljeno povedano, pravda je bila v dilemi: *Kdo je avtonomen – univerza ali fakulteta?* Po sprejemu ZVIS-93 je bilo vloženih več pobud za ustavno presojo. Prva (1995), najbolj radikalna, je ustavno določilo o avtonomiji interpretirala tako: »Univerza naj bi bila avtonomna ravno toliko, kolikor si sama predpiše način in obliko svojega delovanja in za to ne odgovarja komu drugemu. Pobudnik meni, da je z zakonom mogoče urediti le način financiranja univerz, vse ostalo pa bi moralo biti prepuščeno avtonomnim odločitvam univerz – kakršnokoli urejanje drugih vprašanj univerze naj bi bilo protiustavno.«⁸³ Druge so oporekale novemu statutu UL (1994), ki naj bi v nasprotju z opredelitvijo avtonomije v ZVIS-93 nepravilno razdelil glasovalne moči v senatu UL med posamezne 'članice'. Ustavno sodišče je v prvi odločbi sicer zavrnilo interpretacijo pritožnikov,⁸⁴ da bi smel zakon urejati samo način financiranja, vse drugo pa naj bi bilo »prepuščeno avtonomnim odločitvam univerz«, a je dodalo, da je zakon »v neskladju z ustavo, kolikor določa, da so avtonomne tudi članice univerze«. V drugi odločbi je razveljavilo sporna določila Statuta UL⁸⁵ in ugodilo pritožnikom z nekaterih fakultet. Odločitve Ustavnega sodišča so vodile k amandmiranemu ZVIS-99⁸⁶ in k spremembi statuta UL. Poslej so članice UL v senatu zastopane z enakim številom glasov, toda število članic se je v primerjavi z letom 1993 precej povečalo. Razprava o razmerjih med 'univerzo' in 'članicami' se je umirila, občasno in v novih oblikah pa znova prihaja na površje.

83 Uradni list RS, št. 18, 6. marec 1998, str. 1167.

84 »Da bi lahko govorili o avtonomnosti univerze in da bi ta lahko delovala avtonomno, mora univerza kot pravna oseba najprej sploh nastati. Nastanek in nadaljnji obstoj državne univerze kot pravne osebe mora zagotoviti država: takšna njena obveznost izhaja iz [...] ustave [...]. Drugič pa je univerza, enako kot vsak družbeni podsistem, tako močno povezana z drugimi družbenimi podsistemi, da skoraj ni vprašanj, ki bi se tikala izključno univerze, na drugi strani pa so številna vprašanja, ki na prvi pogled sodijo v področje drugih podsistemov, pa lahko pomembno posegajo tudi v položaj univerz. Popolnoma avtonomen družbeni podsistem je notranje protisloven pojem: če je popolnoma avtonomen, ni več družben in tudi ne podsistem.« (Ibid., str. 1169). Glasovanje o odločbi je bilo tesno: 5 proti 4.

85 Statut UL (1994) je sledil razdelitvi fakultet na VTOZD iz osemdesetih let (gl. op. 9 in 17). Tako je veliki in kompleksni Filozofski fakulteti, ki se ni razdelila na VTOZD (skladno z zakonom je ostala 'enotna delovna organizacija'), pripadel en glas, nekaterim naravoslovnim in tehničkim fakultetam, ki so se takrat razdelile, pa več glasov. Za pritožnike je bilo sporno »privilegiranje umetnih ustanov prejšnjega režima, pa tudi skladnost take sestave senata z 21. členom ZVIS, ki zahteva enakopravno zastopanost vseh znanstvenih in umetniških disciplin ter strokovnih področij«. Uradni list RS, št. 35, 8. maja 1998, str. 2557.

86 Uradni list RS, št. 99, 9. decembra 1999.

Najnovejša odločba Ustavnega sodišča, da je 10. člen Zakona o visokem šolstvu v neskladju z Ustavo,⁸⁷ govori o tem, da so po skoraj četrto stoletja pred nami nova nadaljevanja stare sage, sage z globokimi koreninami. Tudi zato so zgodovinske raziskave lahko pomembne.

Povzetek

Po oceni iz *Slovenske kronike XX. stoletja* (1996) so bile s sprejemom zakona o visokem šolstvu leta 1993, torej v zgodnjem obdobju samostojne Republike Slovenije, »izničene številne napake prepogostih politično izsiljenih reform in reorganizacij« minulega polstoletnega obdobja. V tem članku analiziramo predvsem zadnje desetletje tega obdobja, ki se je začelo z podreditvijo visokega šolstva t. i. reformi »usmerjenega izobraževanja«, nadaljevalo s kritiko te reforme in še pred koncem osemdesetih pripeljalo do odločitve tedanjih oblasti, da univerzi v Ljubljani in Mariboru pripravita izhodišča za nov zakon o univerzah. Toda tudi burni procesi osemdesetih let so temeljili na predhodnih korakih. Poleg ideoloških posegov na to področje je bila ključna univerzitetna fragmentiranost. Petnajst let po koncu vojne je univerza s tedanjimi reformami postala ohlapna zmes 'samostojnih članic', to je fakultet, akademij visokih in višjih šol, za katere je obveljalo načelo »družbenega upravljanja«, ki je ukinilo tradicionalno avtonomijo. To stanje sta še poslabšala najprej zakon o visokem šolstvu iz leta 1975, nato pa zakon o usmerjenem izobraževanju iz leta 1980, ki je posebni zakon o visokem šolstvu kar odpravil. Ta politična odločitev je sprožila tako burne odzive, da je bila v naslednjih letih postopoma omiljena, vsaj v konceptu pa že pred koncem osemdesetih let tudi odpravljena. Številnim popravkom »usmerjene« zakonodaje, ki so univerzam znova dali večje pristojnosti, uvedli zaključni izpit kot izhodišče za kasnejšo maturo, »vstopnico« v visokošolski študij ipd., je s sprejemom novega zakona leta 1993 sledila nova sistemska ureditev. Temeljna ugotovitev članka je, da konceptualizacijo te ureditve ni mogoče zadovoljivo pojasniti brez analize kritičnih diskusij in procesov iz osemdesetih let.

Članek je rezultat dela v raziskovalnem programu Sistemski vidiki izobraževalnih strategij in spodbujanja socialne vključenosti v izobraževanje (P5-0126), ki ga financira Agencija za raziskovanje RS.

87 Uradni list RS, št. 42, 24. marca 2021.

Viri in literatura

Viri

- Билтен занонадавних одбора Већа народа и Савезног већа* (28 децембра 1952 – 8 јануара 1953). Извод из стенографских бележака о претресу предлога уставног закона. Београд: Народна скупштина ФНРЈ, 1953.
- Časopisi Delo, Komunist, Naši razgledi*
- Poročevalec Skupščine Republike Slovenije*
- Poročevalec Skupščine Socialistične republike Slovenije*
- Revije Problemi, Sodobnost, Šolsko polje, The School Field, Teorija in praksa*
- Službeni list Federativne narodne republike Jugoslavije*
- Uradni list Ljudske republike Slovenije*
- Uradni list Republike Slovenije*
- Uradni list Socialistične republike Slovenije*
- Osebni arhiv

Literatura

- Becher, Tony, *Academic Tribes and Territories: Intellectual enquiry and the culture of disciplines*, Buckingham: Open University Press, 1989.
- Bourdieu, Pierre, *Homo academicus*. Paris: Minuit, 1984. [Slovenski prevod: *Homo academicus*, Ljubljana: Pedagoška fakulteta UL, 2012].
- Čepič, Zdenko, *Krize – reforme, Jugoslavija – Slovenija: 1968–1988, Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988* (ur. Zdenko Čepič), Ljubljana 2010, str. 5–12.
- Gabrič, Aleš, *Šolska reforma 1953–1963*, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
- Igličar, Albin, *Zakonska ureditev visokošolskega izobraževanja, Teorija in praksa*, 29, 1992, št. 11–12, str. 1197–1206.
- Lapajne, Zdenko et al., *Zaključni izpit in matura*, Poročili in pripravljalna dela, Ljubljana: Univerza E. Kardelja v Ljubljani, Center za razvoj univerze, Julij 1989 (Tipkopis).
- Lusa, Stefano, *Slovenska demokratizacija v osemdesetih letih, Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988* (ur. Zdenko Čepič), Ljubljana 2010, str. 331–346.
- Milharčič-Hladnik, Mirjam, Šušteršič, Janez, *Šolska reforma je papirnati tiger*, Ljubljana: KRT, 1986.
- Pivec, Franci, *Osamosvajanje študentske skupnosti, Slovensko študentsko gibanje v šestdesetih letih, Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988* (ur. Zdenko Čepič), Ljubljana 2010, str. 295–304
- Projekt dolgoročnega razvoja*, Ljubljana: Center za razvoj univerze, oktober 1986.
- Projekt dolgoročnega razvoja*, Prvo poročilo, Ljubljana: Center za razvoj univerze, oktober 1987.
- Projekt dolgoročnega razvoja*, Gradivo s posveta Dolgoročni razvoj visokega šolstva v SR Sloveniji, Krško, 19. in 20. november 1987, Ljubljana: Center za razvoj univerze, januar 1988.

- Repe, Božo, »Liberalizem« v Sloveniji, *Borec*, 44, 1992, št. 9–10, str. 673–949.
- Repe, Božo, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, Del 1, Opozicija in oblast*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2002.
- Teichler, Ulrich, Higher Education System Differentiation, Horizontal and Vertical, *Encyclopedia of International Higher Education Systems and Institutions*, Amsterdam: Springer Netherlands, 2017, DOI: 10.1007/978-94-017-9553-1_36-1.
- Trow, Martin, *Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education*, Carnegie Commission on Higher Education, Berkeley, Calif., 1973.
- Vurnik, Blaž, Nova družbena gibanja v objemu Zveze socialistične mladine Slovenije, *Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988* (ur. Zdenko Čepič), Ljubljana 2010, str. 347–364.
- Zgaga, Pavel, Razkroj 'vodilne ideologije' in rekompozicija teorij šole, *Teorija vzgoje: moderna ali postmoderna?* (ur. Eva Bahovec, Zdenko Kodelja, Pavel Zgaga), Ljubljana 1990, str. 78–88.
- Zgaga, Pavel, *Šolsko polje*, Ljubljana: Pedagoška fakulteta UL, 2002.
- Zgaga, Pavel, *Analiza gibanj v strukturi študentov in diplomantov v terciarnem izobraževanju (1981–2004)*, Raziskava za pripravo strategije razvoja Slovenije, Ljubljana: Pedagoška fakulteta UL, 2004.
- Zgaga, Pavel, Ko je Pedagoška akademija postajala fakulteta, »Najbolj srečen kot učitelj« (ur. Mojca Peček, Irena Lesar), Ljubljana 2020, str. 113–136.
- Zgaga, Pavel, From a national university to a national higher education system, *CEPS journal*, 11, 2021, št. 2, str. 211–230, DOI: 10.26529/cepsj.1064.